

فهرست

ناربخ پازدم

- ۷۴ — درس اول منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی
- ۷۷ — درس دوم روش پژوهش در تاریخ: بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک
- ۸۰ — درس سوم اسلام در مکه
- ۸۴ — درس چهارم امت و حکومت نبوی در مدینه
- ۹۰ — درس پنجم تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین
- ۹۵ — درس ششم امویان بر مسند قدرت
- ۱۰۱ — درس هفتم جهان اسلام در عصر خلافت عباسی
- ۱۰۸ — درس هشتم اسلام در ایران؛ زمینه‌های ظهور تمدن ایرانی - اسلامی
- ۱۱۲ — درس نهم ظهور و گسترش تمدن ایرانی - اسلامی
- ۱۱۷ — درس دهم ایران در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی
- ۱۲۳ — درس یازدهم حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول - تیموری
- ۱۲۷ — درس دوازدهم فرهنگ و هنر در عصر مغول - تیموری
- ۱۳۰ — درس سیزدهم تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی
- ۱۳۵ — درس چهاردهم فرهنگ و تمدن در عصر صفوی
- ۱۳۹ — درس پانزدهم قرون وسطا
- ۱۴۳ — درس شانزدهم رنسانس و عصر جدید

ناربخ دهم

- ۸ — درس اول تاریخ و تاریخ‌نگاری
- ۱۱ — درس دوم تاریخ؛ زمان و مکان
- ۱۴ — درس سوم باستان‌شناسی؛ در جست‌وجوی میراث فرهنگی
- ۱۷ — درس چهارم پیدایش تمدن؛ بین‌النهرین و مصر
- ۲۲ — درس پنجم هند و چین
- ۲۵ — درس ششم یونان و روم
- ۳۰ — درس هفتم مطالعه و کاوش در گذشته‌های دور
- ۳۳ — درس هشتم سپیده‌دم تمدن ایرانی
- ۳۷ — درس نهم ورود آریایی‌ها تا پایان هخامنشیان
- ۴۲ — درس دهم اشکانیان و ساسانیان
- ۴۷ — درس یازدهم آیین کشورداری
- ۵۲ — درس دوازدهم جامعه و خانواده
- ۵۶ — درس سیزدهم اقتصاد و معیشت
- ۶۱ — درس چهاردهم دین و اعتقادات
- ۶۵ — درس پانزدهم زبان و آموزش
- ۶۸ — درس شانزدهم هنر و معماری

- ۱۵۰ — پرسش‌های چهارگزینه‌ای
- ۲۲۷ — آزمون‌های جامع
- ۲۳۱ — پاسخ‌نامه تشریحی
- ۲۶۱ — ضمائم
- ۲۹۰ — پاسخ‌نامه کلیدی

ادبیات و هنر

ابداعات مصریان در زمینه ادبیات: ۱) ابداع خط‌های مختلف هیروگلیف و دموتیک و استفاده از هر کدام در جاهای مختلف، ۲) ابداع کاغذ پاپیروس از نی **نکته** پاپیروس‌های به‌جامانده حاوی مطالب ادبی، مطالب دینی، شرح حال و اقدامات فرعون‌ها هستند. معماران مصری از منابع طبیعی مصر (سنگ آهک و سنگ خارا) در ساخت اهرام و دیگر بناها استفاده می‌کردند.

ساخت این بناها نیازمند دانش و مهارت‌های بالایی بود و بدون محاسبات دقیق هندسی و ریاضی نمی‌توانست امکان‌پذیر باشد.

هندوچین

درس پنجم

هندباستان

سرزمین هند باستان که شامل هندوستان و کشور بنگلادش و بخش وسیعی از پاکستان بود، دارای تاریخ و تمدن کهن و پربراری است.

نملن دره سند

کاوش‌های باستان‌شناسی در اوایل قرن بیستم نشان داد که حدود ۵ هزار سال پیش، در کنار رود سند تمدنی پیشرفته وجود داشته است. دو شهر بزرگ و پرجمعیت دره سند (پاکستان) ۱) موهنجودارو ۲) هاراپا بودند.

ساختن شهرها براساس نقشه دقیق و معماری تقریباً یکسان	خصوصیات شهرهای تمدن دره سند
طراحی خیابان‌ها و معابر با پهنای معین که یکدیگر را قطع می‌کردند.	
ساختمان‌ها با معماری همسان	
آجرها به اندازه مشخص	خصوصیات شهرهای هاراپا و موهنجودارو
دارای بناهای عمومی که به عنوان پرستشگاه، حمام، انبار غله و ... استفاده می‌شدند. مجهز به شبکه فاضلاب	

در فاصله بین موهنجودارو و هاراپا ده‌ها سکونتگاه کوچک‌تر از خاک بیرون آورده شد.

تمدن‌های موهنجودارو و هاراپا با مراکز تمدنی ایران و بین‌النهرین دادوستد داشتند. زیرا اشیای متعلق به مراکز تمدنی ایران و بین‌النهرین در میان اشیای کشف‌شده این دو تمدن وجود داشته است.

از تمدن سند، ابزارها، ظرف‌ها، آثار هنری، مجسمه‌ها و زیورآلاتی کشف شده است که بیانگر شکوفایی صنعت و هنر است.

نکته دربارهٔ اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تمدن سند چیزی نمی‌دانیم، چون کتیبه‌های کشف‌شده در تمدن سند رمزگشایی نشده است.

نمونه‌هایی از ظروف سفالی تمدن سند

بقایای شهر موهنجودارو

مهاجرت آریاییان به هند

در حدود ۱۵۰۰ ق.م و در زمانی که تمدن سند رو به انحطاط نهاده بود، دسته‌هایی از اقوام آریایی از سمت شمال غرب وارد هند شدند. آریاییان که مردمانی جنگجو و دارای اسب و ارابه بودند **به تدریج** بر بخش‌های شمال هند مسلط شدند و قدرت و نفوذ خود را تا نواحی مرکزی آن کشور گسترش دادند.

در رابطه با نواحی استوایی و مرطوب (۱) زیر سلطه مهاجران آریایی درنیامد. (۲) قومی تیره‌پوست موسوم به **دراویدی‌ها** تا قرن‌ها در آن‌جا به زندگی مستقل خود ادامه دادند. **جنوب هند می‌توان گفت:**

آیین برهمنی

مهم‌ترین اثر باقی‌مانده از عقاید آریایی‌ها	وداها
سروده‌هایی در ستایش آفرینش و خدایان	
ریگ‌ودا	کهن‌ترین وداها
به زبان سانسکریت (زبان مهاجران آریایی هند)	

آریاییان هند همانند سایر اقوام هند و اروپایی، خدایان گوناگونی را به عنوان یکی از مظاهر طبیعت، مانند آسمان، ماه، خورشید، باد و آتش می‌پرستیدند؛ آنان مانند آریایی‌های ایرانی، به خدای غیرمادی و مافوق طبیعت نیز عقیده داشتند.

به مرور زمان، آیین پیچیده‌ای به نام **آیین برهمنی** در هند پدیدار شد که به خدایان متعدد ستایش شده در وداها باور داشتند. آن‌ها پیروان خود را مجبور می‌کردند آداب و مناسک دشواری از جمله قربانی‌کردن را اجرا کنند.

(۱) حفظ سرودهای وداها از گزند فراموشی
وظایف برهمن‌ها (۲) تعلیم آموزه‌های دینی
(۳) اجرای آداب مذهبی

برهمن‌ها به واسطه مقام و موقعیت مذهبی خویش، قدرت و ثروت فراوانی کسب کرده و **کاست یا طبقه ممتاز** را تشکیل داده بودند. روی گردانی پیروان آیین برهمن **به علت** مناسک طاقت‌فرسا **نتیجه** شکل‌گیری و رواج آیین و اندیشه‌های دیگر در هند **مثل** بودایی که برای چند قرن حیات فکری و فرهنگی هند باستان را تحت تأثیر خود قرار داد.

(۱) زندگی سراسر رنج و درد فراوان است.
(۲) سرچشمه این درد، آرزو و خواستن است.
(۳) تنها با رسیدن به «نیروانا» می‌توان بر آرزو و خواستن غلبه کرد.
(۴) از هشت راه مقدس (ایمان، نیت، گفتار، کردار، زندگانی، کوشش، پندار، مراقبه) می‌توان به نیروانا رسید.
تعالیم بودا در هند با وجود مخالفت و دشمنی برهمنان رواج پیدا کرد و سپس از آن‌جا به دیگر مناطق آسیا از جمله **تبت و چین** راه یافت.

سلسله پادشاهی هند

(۱) قبایل آریایی مهاجر به هند تا قرن‌ها به صورت پراکنده می‌زیستند و حکومت فراگیری تأسیس نکردند.
(۲) **داریوش بزرگ پادشاه هخامنشی** قسمت‌هایی از شمال غرب هند را تصرف و خراج‌گزار خویش کرد.
(۳) **اسکندر مقدونی** پس از برانداختن حکومت هخامنشیان بخش‌های وسیعی از هند را فتح کرد.
(۴) با انتشار مرگ اسکندر، **چندرا گوپتا** (فرمانده هندی) بر ضد یونانیان شورش کرد و با به زیر سلطه درآوردن شماری از حاکمان شمال هند سلسله موریای را بنیان‌گذاری کرد.

بقایای بنای متعلق به دوره آشوکا

اوج قدرت موریای در زمان فرمانروایی آشوکا بود که قلمرو خود را به سرتاسر هند به جز جنوب هند گسترش داد. پس از آشوکا حکومت موریای ضعیف شد و سلسله گوپتا روی کار آمد و چندین قرن فرمانروایی کرد. چندرا گوپتا و سلسله گوپتا به هم ربطی ندارند.

چین باستان

چین باستان	
ویژگی‌های جغرافیایی	۱- کشوری پهناور در شرق آسیا ۲- دارای آب و هوای متنوع ۳- دارای ویژگی‌های سرزمینی متنوع
جدایی از کشورهای روبه‌رو توسط موانع طبیعی	۱- تایلند ۲- برمه ۳- هند ۴- آسیای مرکزی
عامل قرارگرفتن در معرض یورش اقوام بیابانگرد	دره پهناور رود هوانگ‌هو در شمال
محیط مناسب برای کشاورزی و برپایی سکونتگاه‌های دائمی	جلگه و دشت‌های پیرامون رودهای بزرگ در چین

ظهور تمدن

کاوش‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد ← در دوران نوسنگی و حدود ۸ هزار سال پیش، گروه‌هایی از مردم روستانشین چینی در اطراف رودهای بزرگ هوانگ‌هو و یانگ‌تسه مشغول کشاورزی بوده‌اند.

مهم‌ترین محصولات کشاورزی چین: ① ارزن ② گندم ③ برنج ④ ابریشم

در نتیجهٔ مازاد محصولات کشاورزی و دامی، جمعیت منطقه رو به افزایش نهاد و در ۱۵۰۰ ق.م، زمینهٔ پیدایش نخستین شهرها فراهم آمد. در میان تمدن‌های نخستین، تمدن چین به سبب موقعیت ویژهٔ جغرافیایی خود کم‌تر تحت تأثیر و نفوذ خارج بوده است.

نکته چینیان پس از آن‌که فرهنگ و هنرشان را شکوفا کردند و ویژگی‌های خاص خود را پدید آوردند ← با هند و ایران ارتباط برقرار کردند. چین مانند سومر و مصر در آغاز دارای چندین دولت - شهر بود که بر هر قسمت از آن جنگاورانی حکومت می‌کردند و به تدریج حاکمان محلی تحت فرمان یک دودمان قرار گرفتند، سپس سلسله‌های حکومتی به وجود آمدند اما تا قرن‌ها نتوانستند چین را از نظر سیاسی و جغرافیایی یکپارچه کنند؛ در نتیجه ← چین با تفرقه‌های سیاسی و یورش‌های اقوام کوچ‌رو در مرزهای شمالی روبه‌رو بود.

نخستین امپراتور

شی‌هوانگ‌تی	
معرفی	۱- یکی از فرمانروایان سلسلهٔ «چه‌این» که این نام را برای خود برگزید و در سال ۲۶۴ ق.م به تخت نشست. ۲- نامش به معنای امپراتور اول است و پیش از آن، مخصوص خدایان و قهرمانان اساطیری بود. ۳- نام اصلی او «ژنگ» می‌باشد.
اقدامات	۱- او با پیروزی بر حاکمان محلی و اشراف زمین‌دار به تفرقه و تجزیهٔ سیاسی چین پایان داد و حکومت نیرومندی را به وجود آورد. ۲- به منظور تسلط بیشتر حکومت مرکزی بر سرزمین چین، تشکیلات اداری و مالیاتی را نوسازی کرد. ۳- شبکهٔ گسترده‌ای از راه‌ها را ساخت. ۴- مقیاس وزن‌ها و اندازه‌ها و عیار سکه‌ها را یکسان کرد. (به قصد رونق تجارت) ۵- دیوار چین را تکمیل کرد.

فرمانروایان پیش از شی‌هوانگ‌تی، برای جلوگیری از هجوم اقوام صحراگرد، قسمت‌هایی از دیوار بزرگ چین را ساخته بودند. او بخش‌های مختلف دیوار را به یکدیگر متصل کرد تا دژی به طول ۲۴۰۰ کیلومتر با ۲۵۰۰۰ برج نگهبانی در مرز شمالی چین شکل بگیرد.

سلسله‌هان

پس از مرگ شی‌هوانگ تی ← چین دچار جنگ و آشوب داخلی شد و اندکی بعد ← سلسله هان روی کار آمد.

تغییر و تحولات چشمگیر چین در دوران فرمانروایی سلسله هان	۱- کشاورزی، صنعت، علم و فرهنگ پیشرفت زیادی کرد و چینیان ابداعات و اختراعات مهمی انجام دادند.
	۲- این سلسله با گسترش قلمرو خود از سمت جنوب و غرب، با کشورها و تمدن‌های دیگر از جمله ایران، ارتباط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برقرار کرد.
	۳- جاده ابریشم گشایش یافت (باعث متصل شدن چین به اروپا از طریق ایران گشت).

آیین و اندیشه کنفوسیوس

در عصر باستان، تعدادی از اندیشمندان و فیلسوفان چینی، اصول و آیینی برای اداره جامعه و حکومت عرضه کردند. یکی از برجسته‌ترین آن‌ها کنفوسیوس بود که چند قرن پیش از شی‌هوانگ تی می‌زیست. کنفوسیوس بیش از هر چیز به رفتار اخلاقی توجه داشت و درباره دین یا خدایان چینی بسیار کم سخن گفته است.

اساس تعالیم کنفوسیوس (۱) مردم جامعه چگونه باید رفتار کنند؟

(۲) حاکمان چگونه رفتار مناسب را در جامعه ترویج دهند؟

شی‌هوانگ تی با شدت با اندیشه‌های کنفوسیوس مخالفت کرد و دستور داد آثار او را بسوزانند و حکیمان پیرو او را نابود کنند. پس از مرگ شی‌هوانگ تی و در دوران حکومت هان، دوباره اندیشه و آیین کنفوسیوس رواج یافت و تعلیم داده شد.

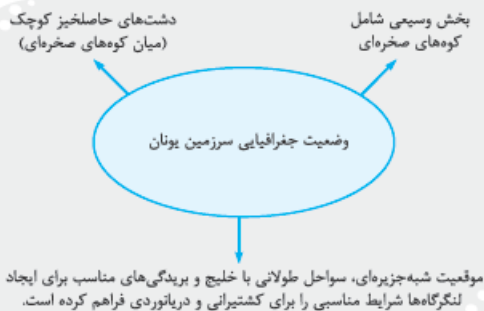
کنه آیین بودا در دوره حکومت هان به چین راه یافت و در کنار آیین کنفوسیوس و دیگر آیین‌ها مورد پذیرش بخشی از مردم چین قرار گرفت.

یونان و روم

درس ششم

یونان باستان

خاستگاه تمدن‌های یونان و روم، جزیره‌ها و شبه‌جزیره‌های شمال دریای مدیترانه بوده است و تأثیر عظیمی بر فرهنگ و تاریخ جهان به ویژه قاره اروپا گذاشته‌اند. یکی از کانون‌های مهم تمدنی قاره اروپا در جنوب شبه‌جزیره بالکان و جزیره‌های مجاور آن در دریاهای مدیترانه و اژه که یونان نام دارد، به وجود آمد.

شکل‌گیری دولت-شهرهای یونانی

حدود ۴۰۰۰ سال پیش گروه‌هایی از اقوام هند و اروپایی از سمت شمال به یونان کوچ کردند. اطلاعات موجود از دوره اولیه سکونت مهاجران هند و اروپایی از دو منبع به دست آمده است: ① حفاری‌های باستان‌شناسان ② دو منظومه حماسی یعنی «ایلیاد» و «اودیسه» هومر (شاعر قرن ۸ ق.م در یونان)

۹۱- گزینه‌های مرتبط با اطلاعات زیر به ترتیب کدام است؟

الف	وی مقام پادشاهی را هدیه‌ای از جانب خداوند به خود می‌پنداشت.
ب	این شهر، دارای موقعیت مناسب سیاسی و جغرافیایی بود.
پ	به گمان برخی از باستان‌شناسان، این قوم مخترع خط بوده‌اند و افسانه گیلگمش از این قوم است.
ت	تمدن بین‌النهرین بر این تمدن، تأثیر بسزایی داشته است.

(۱) سارگن - بابل - اکدی‌ها - یونان باستان

(۲) حمورابی - لاگاش - اکدی‌ها - مصر باستان

(۳) سارگن - لاگاش - سومری‌ها - مصر باستان

(۴) حمورابی - بابل - سومری‌ها - یونان باستان

۹۲- جریان زندگی و تمدن در مصر به چه چیزی وابسته است و کدام عامل این کشور را از تهاجم‌های خارجی حفظ می‌کرد؟

(۱) کشاورزی و دامداری - مردمان جنگجوی مصر

(۲) رود نیل - موانع طبیعی

(۳) رود نیل - حکومت مرکزی قدرتمند

(۴) فرهنگی غنی - حکومت مرکزی قدرتمند

۹۳- کارگزار کل کشور در مصر باستان، مسئولیت کدام امور را بر عهده داشت؟

(۱) اداری، مالی، قضایی

(۲) هنری و فرهنگی

(۳) مالی و امور مربوط به کشاورزی (۴) نظامی و قضایی

۹۴- هر آن‌چه فرعون انجام می‌داد، ..... تلقی می‌شد و شاید زندگی در ..... سبب شده بود تا مردم مصر، خدایانشان را مهربان‌تر و دوستانه‌تر از خدایان سومری ببینند.

(۱) عین قانون - کشوری آرام

(۲) عین قانون - اطراف نیل

(۳) اراده خدایان - کشوری آرام

(۴) اراده خدایان - اطراف نیل

۹۵- کاهنان مصر پس از مرگ آم‌ن‌هوتب چهارم چه کردند؟

(۱) پرستش چندخدایی را رایج کردند.

(۲) همسرش را به جانشینی وی معرفی کردند.

(۳) تلاش کردند تا اعتقادات وی ادامه یابد.

(۴) مردم مصر را به پرستش خدای یگانه دعوت کردند.

۹۶- باور مصریان به زندگی پس از مرگ منجر به چه چیزی شده بود؟

(۱) ساخت اهرام ثلاثه

(۲) مومیایی کردن اجساد فراعنه

(۳) پرستش خدایان مختلف

(۴) آوردن قربانی به معابد

۹۷- کدام عامل مردمان مصر را به اطاعت بی‌چون و چرا از فرمان فرعون‌ها و مأموران او فرامی‌خواند؟

(۱) صبر و فرمان‌بری آن‌ها

(۲) قدرت فرعون

(۳) آموزه‌های دینی

(۴) رفاه و آسایش نسبی جامعه

۹۸- کدام گزینه در مورد ادبیات و هنر مصر درست است؟

(۱) تمدن مصر بیش از هر چیز به خاطر بناهای باستانی به ویژه اهرام ثلاثه شهرت دارد.

(۲) مصریان باستان، با استفاده از نی‌های رود نیل، به نقاشی می‌پرداختند.

(۳) مصر از منابع طبیعی سنگ آهن و سنگ خارا بهره‌مند بود و معماران مصری از آن‌ها استفاده می‌کردند.

(۴) مصریان برای ساختن ابزارها، از معادن دوردست، مس و طلا استخراج می‌نمودند.

۹۹- با زوال کدام دولت در بین‌النهرین، اقوام آشوری قدرت یافتند؟

(۱) اکدی‌ها

(۲) سومری‌ها

(۳) اموری‌ها

(۴) بابل جدید

(سراسری ۹۳)

۱۰۰- هند باستان کدام کشورهای امروزی را شامل می‌شد؟

(۱) هندوستان، نپال، بنگلادش

(۲) هندوستان، بنگلادش و بخشی از پاکستان

(۳) هندوستان، تبت و پاکستان

(۴) هندوستان، نپال و بخشی از تبت

۱۰۱- کدام یک از ویژگی‌های شهرهای ساکنان دره سند نیست؟

(۱) خیابان‌ها و معابر اصلی و فرعی یکدیگر را قطع می‌کردند.

(۲) شهرها و ساختمان‌ها، نقشه‌ای دقیق و معماری همسان داشتند.

(۳) در شهرهای موهنجودارو و هاراپا چندین بنای عمومی و شبکه فاضلاب وجود داشت.

(۴) در فاصله بین دو شهر موهنجودارو و هاراپا ده‌ها سکونتگاه دیگر وجود داشت.

۱۰۲- ساکنان جلگه‌های حاصلخیز رود سند به کشت کدام محصولات می‌پرداختند؟

- (۱) جو، خرما، انگور (۲) گندم، نیشکر، خرما (۳) گندم، انگور، برنج (۴) گندم، جو، پنبه

۱۰۳- چرا دربارهٔ اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تمدن سند چیزی نمی‌دانیم؟

- (۱) زیرا استعمارگران و به ویژه انگلیسی‌ها آثار این تمدن را نابود کردند.
(۲) زیرا ارتباط این تمدن با سایر تمدن‌ها بسیار محدود بوده است.
(۳) زیرا الواح و نوشته‌هایی که از این تمدن به دست آمده، رمزگشایی نشده است.
(۴) زیرا باستان‌شناسان نتوانسته‌اند آثار باستانی شاخصی از این تمدن کشف کنند.

۱۰۴- آریاییان از کدام سمت وارد هند شدند و بر کدام مناطق مسلط شدند؟

- (۱) از غرب وارد هند شدند و سلطهٔ خود را تا نواحی استوایی جنوب هند گسترش دادند.
(۲) از شمال وارد هند شدند و توانستند به سرعت بر بخش‌های مرکزی آن مسلط شوند.
(۳) از شمال غرب وارد هند شدند و بر بخش‌های شمال هند و نواحی مرکزی آن مسلط شدند.
(۴) از غرب وارد هند شدند و از شمال تا جنوب هند را به تصرف خود درآوردند.

۱۰۵- شباهت آریاییان هند با آریایی‌های ایرانی در چه بود؟

- (۱) خدایان گوناگونی را به عنوان مظاهر طبیعت می‌پرستیدند.
(۲) فقط به یک خدا به عنوان مافوق طبیعت اعتقاد داشتند.
(۳) خدایان فوق طبیعی و گوناگونی را می‌پرستیدند.
(۴) به خدای غیرمادی و مافوق طبیعت نیز اعتقاد داشتند.

۱۰۶- چند گزاره از موارد زیر نادرست است؟

الف) ریگ‌ودا مهم‌ترین اثر به جا مانده دربارهٔ عقاید آریاییان هند است.

ب) زبان سانسکریت همان زبان بومیان ساکن هند بود.

پ) قربانی کردن از جمله رسوم آیین برهمنی است.

- (۱) همهٔ موارد صحیح‌اند. (۲) یک (۳) دو (۴) سه

۱۰۷- کدام عامل زمینه را برای رواج آیین بودایی در هند فراهم کرد؟

- (۱) مناسک طاقت‌فرسای آیین برهمنی
(۲) قدرت و ثروت فراوان برهمنان
(۳) ظلم و ستم برهمنان بر طبقهٔ محروم
(۴) سخنان دلنشین و جذاب بودا

۱۰۸- کدام گزینه از وظایف برهمنان هندی نبود؟

- (۱) حفظ وادها از گزند فراموشی (۲) دعوت مردم به پرستش خدایان (۳) تعلیم آموزه‌های دینی (۴) اجرای آداب مذهبی

۱۰۹- کدام گزینه از چهار حقیقت عالی بودا نیست؟

- (۱) زندگی سراسر رنج و درد بی‌پایان است.
(۲) سرچشمهٔ این درد، نیروانا است.
(۳) تنها با رسیدن به نیروانا می‌توان بر آرزو و خواستن غلبه کرد.
(۴) از هشت راه مقدس می‌توان به نیروانا رسید.

۱۱۰- ویژگی اصلی هشت راه مقدسی که بودا برای رسیدن به نیروانا معرفی می‌کند، چیست؟

- (۱) ایثارگری (۲) ایمان‌داشتن (۳) صداقت‌ورزی (۴) پاکدامنی

۱۱۱- هر یک از موارد «بخش‌های وسیعی از هند را فتح کرد/ شماری از حاکمان محلی شمال هند را به اطاعت درآورد/ قسمت‌هایی از شمال

غرب هند را تصرف کرد» به ترتیب مربوط به کدام یک از شخصیت‌های زیر است؟

الف) داریوش هخامنشی (ب) اسکندر مقدونی (پ) چندرا گوپتا

- (۱) الف - پ - ب (۲) ب - الف - پ (۳) الف - ب - پ (۴) ب - پ - الف

۱۱۲- کدام نمودار سیر زمانی سلسله‌های پادشاهی هند را در طول زمان به درستی نشان می‌دهد؟

- (۱) تشکیل سلسلهٔ موريا ← به اوج رسیدن حکومت توسط آشوکا ← شورش چندرا گوپتا ← تشکیل سلسلهٔ گوپتا
(۲) تشکیل سلسلهٔ گوپتا ← به اوج رسیدن حکومت توسط آشوکا ← شورش چندرا گوپتا ← تشکیل سلسلهٔ موريا
(۳) شورش چندرا گوپتا ← تشکیل سلسلهٔ گوپتا ← به اوج رسیدن حکومت توسط آشوکا ← تشکیل سلسلهٔ موريا
(۴) شورش چندرا گوپتا ← تشکیل سلسلهٔ موريا ← به اوج رسیدن حکومت توسط آشوکا ← تشکیل سلسلهٔ گوپتا

۱۱۳- موانع طبیعی چین چه شرایطی را به وجود آورد؟

- (۱) چین را از آسیای مرکزی جدا کرده است.
(۲) چین را از تهاجم خارجی حفظ کرده است.
(۳) مانع رونق کشاورزی در این کشور شده است.
(۴) روابط چین با همسایه‌هایش را محدود کرده است.

۱۱۴- کاوش‌های باستان‌شناسی در مورد چین در ۸ هزار سال پیش، چه چیزی را نشان می‌دهد؟

- (۱) چینی‌ها با تولید مازاد بر نیاز محصولات کشاورزی، نخستین شهرهایشان را به وجود آوردند.
(۲) تعداد محدودی از چینی‌ها به دامداری و کشت دانه‌های گندم و جو می‌پرداختند.
(۳) کمبود کوهستان و وجود مناطق پست زیاد، چینی‌ها را از دامداری و اهلی کردن حیوانات بازداشته است.
(۴) گروه‌هایی از مردم روستائین چینی در اطراف رودهای هوانگ‌هو و یانگ‌تسه مشغول کشاورزی بوده‌اند.

۱۱۵- در میان تمدن‌های نخستین، کدام ویژگی چین باعث شده بود تا کم‌تر تحت تأثیر نفوذ خارجی قرار بگیرد؟

- (۱) مردمان سختکوش و جنگجو (۲) موقعیت ویژه جغرافیایی (۳) اتحاد سیاسی و جغرافیایی چین (۴) حاکمیت سلسله مرکزی قدرتمند

۱۱۶- شباهت حکومت چین و سومر در ابتدا چه بود؟

- (۱) هر دو شامل چندین دولت - شهر بودند.
(۲) کاهنان دینی فرمانروایی سیاسی را نیز بر عهده داشتند.
(۳) هر دو اولین حکومت در منطقه جغرافیایی خود بودند.
(۴) در آغاز جنگاوران بر این دو حکومت می‌کردند.

۱۱۷- کدام گزینه درباره تمدن چین نادرست است؟

- (۱) ارزن، گندم، برنج و سپس ابریشم مهم‌ترین محصولاتی بودند که کشاورزان چینی تولید می‌کردند.
(۲) چینیان زمانی با هند و ایران ارتباط برقرار کردند که فرهنگ و هنر آنان شکوفا شده بود.
(۳) سلسله‌های ابتدایی چین نتوانستند این کشور را از نظر سیاسی و جغرافیایی به طور کامل متحد کنند.
(۴) چین تا قرن‌ها با تفرقه سیاسی و یورش‌های پیاپی اقوام کوچرو در مرزهای غربی روبه‌رو بود.

۱۱۸- امپراتور اول به قصد رونق تجارت دست به چه اقدامی زد؟

- (۱) تشکیلات مالیاتی را نوسازی کرد.
(۲) عیار سکه‌ها را یکسان نمود.
(۳) شبکه گسترده‌ای از جاده‌ها را ساخت.
(۴) اقدام به ضرب سکه نمود.

۱۱۹- کدام گزینه از ویژگی‌های دیوار بزرگ چین نیست؟

- (۱) در مرز شمالی چین قرار دارد.
(۲) ساخت آن برای جلوگیری از هجوم اقوام صحراگرد است.
(۳) این دیوار دژی به طول ۲۴۰۰ کیلومتر است.
(۴) شی‌هوانگ‌تی دستور ساخت آن را داد.

۱۲۰- سلسله ..... با گسترش قلمرو خود از سمت ..... با تمدن ایران، ارتباط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برقرار کرد.

- (۱) هان - جنوب و غرب (۲) چه‌این - جنوب (۳) چه‌این - جنوب و غرب (۴) هان - جنوب

۱۲۱- کنفوسیوس بیش از هر چیز به چه چیزی توجه داشت؟

- (۱) صداقت‌ورزی (۲) رفتار اخلاقی (۳) شیوه حکومت‌داری (۴) رسیدن به روشنایی

۱۲۲- چند مورد از گزاره‌های زیر درباره جاده ابریشم درست است؟

(الف) در دوره هان گشایش یافت.

(ب) چین را از طریق آسیای صغیر به اروپا متصل نمود.

(پ) اندیشه‌های کنفوسیوس را در سایر مناطق پخش کرد.

(ت) موجب گسترش قلمرو چین شد.

- (۱) یک (۲) دو (۳) سه (۴) چهار

۱۲۳- کدام یک بیانگر یکی از اقدامات مؤثر حکومت هان است که به سنتی ماندگار تبدیل شد؟

- (۱) ایجاد آزمون‌های مختلف برای داوطلبین خدمات دولتی
(۲) انتخاب مأموران دولتی بر پایه اصول و تعلیمات کنفوسیوس
(۳) پیشرفت در کشاورزی، صنعت، علم و فرهنگ و ابداعات و اختراعات مهم
(۴) گشایش جاده ابریشم و برقراری ارتباط با اروپا

پیامبر اشاره کرده است که «قریشیان مرا آزار نتوانستند کرد تا ابوطالب بمرد» (تاریخ طبری). با تشدید آزار مشرکان، دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه‌رو گردید.

در نتیجه تشدید آزار مشرکان عامل اصلی هجرت بود؛ زیرا دعوت را با موانع اساسی روبه‌رو گردانیده بود.

هجرت به طائف: در چنین شرایطی فکر هجرت از مکه به ذهن پیامبر و مسلمانان رسید **از این رو** رسول خدا در جست‌وجوی یافتن مردمانی که آمادگی بیشتری برای پذیرش اسلام داشته باشند، راهی **طائف** شد. اهالی طائف نه‌تنها از پیامبر استقبال نکردند، بلکه با بی‌احترامی و اهانت آن حضرت را از شهرشان راندند و ایشان ناگزیر شد با حمایت‌خواهی^۱ از **مطعم بن عدی**، یکی از اشراف مکه به آن شهر بازگردد. پس از آن رسول خدا به تبلیغ اسلام میان افراد و قبایلی توجه نشان داد که برای مراسم حج و یا انجام کار دیگری به مکه سفر می‌کردند. **طائف** شهری ثروتمند در نزدیکی مکه بود و بزرگان و اشراف آن‌جا، روابط اقتصادی گسترده‌ای با سران قریش داشتند.

امت و حکومت نبوی در مدینه

درس چهارم

ده سال آخر از دوران ۲۳ ساله رسالت پیامبر اسلام در مدینه گذشت. در این دوران امت و حکومت اسلامی تحت هدایت و رهبری آن حضرت شکل گرفت و اسلام در سرتاسر شبه‌جزیره عربستان گسترش یافت.

مدینه و ساکنانش هنگام هجرت

مدینه یا مدینه‌النبی پیش از هجرت پیامبر به آن شهر، **یثرب** نام داشت. در نتیجه هجرت رسول خدا و پیروانش از مکه به یثرب، زمینه و شرایط مناسبی برای برپایی امت و حکومت اسلامی فراهم آمد.

۱۱۰ اوضاع اجتماعی، سیاسی و اقتصادی

در شهر یثرب اوضاع به این صورت بود:

وضع ظاهری شهر	این شهر از تعدادی محله مسکونی تشکیل می‌شد که کشتزارها و نخلستان‌ها میان آن‌ها فاصله انداخته بودند. این محله‌ها بیشتر به دهکده‌هایی شبیه بودند که در هر یک از آن‌ها اعضای یک یا چند قبیله و طایفه زندگی می‌کردند.
ساکنان	ساکنان آن در دوران جاهلیت شامل دو گروه یهود و عرب بود.
وضع سیاسی	قبیله‌ها و طایفه‌های یهودی و عرب ساکن یثرب نیز از نظر سیاسی پراکنده و مستقل از یکدیگر بودند. در منابع تاریخی و متون دینی اشاره‌ای به وجود حکومت و یا سلطه اشراف و سران قبیله‌ها در یثرب نشده است.
وضع اقتصادی	شهر ثروتمندی به شمار نمی‌رفت. اغلب مردم آن شهر به کشاورزی اشتغال داشتند و از درآمد و رفاه اقتصادی بالایی برخوردار نبودند. هم‌چنین یثربیان برخلاف مکیان، روابط تجاری و سیاسی گسترده‌ای با قبایل و ساکنان دیگر شهرها و مناطق عربستان و کشورهای همسایه نداشتند.
وضع اعتقادی و دینی	اکثر قبیله‌های عرب ساکن شهر یثرب پیرو آیین بت‌پرستی بودند. بت‌پرستان، اخبار و آگاهی‌های مختلفی درباره تاریخ پیامبران الهی کسب کرده بودند که آن به علت حضور یهودیان در یثرب بود. آنان هم‌چنین مطالبی از پیروان دین یهود درباره بهشت و جهنم و ظهور پیامبری جدید شنیده بودند.

نکته مرجع سیاسی قدرتمندی در یثرب وجود نداشت تا به اختلاف‌ها رسیدگی کند و مانع دشمنی و نزاع شود (علت) **در نتیجه** هرگاه جنگی میان دو یا چند قبیله در آن شهر پیش می‌آمد، در مدتی طولانی ادامه می‌یافت (معلول).

نمونه مورخان و سیره‌نویسان به رقابت و درگیری پیاپی دو قبیله اوس و خزرج اشاره کرده‌اند.

۱- حمایت‌خواهی یا جوار یکی از رسم‌های عرب در عصر جاهلی بود که براساس آن فرد یا قبیله ضعیف در پناه و حمایت فرد یا قبیله قوی قرار می‌گرفت.

سابقه حضور یهودیان در یثرب ← گروه یهود متشکل از چندین قبیله بودند که در سده‌های نخست میلادی به سبب آزار و اذیت امپراتوری روم، از فلسطین به یثرب کوچیده بودند.

اعراب در یثرب ← قبیله‌های عرب یثرب از جمله دو قبیله بزرگ اوس و خزرج از یمن به آن دیار مهاجرت کرده بودند.

تلاش مردم یثرب در جهت از بین بردن پراکندگی سیاسی: مردم یثرب که از تفرقه و جنگ به ستوه آمده بودند، اندکی پیش از هجرت درصدد برآمدند شخصی به نام **عبدالله بن اَبی** را به ریاست خویش برگزینند تا به این تفرقه‌ها پایان دهد؛ اما این تصمیم هرگز عملی نشد. **مهم‌ترین رویدادهای مربوط به اسلام در مدینه،**

سال وقوع	رویدادهای مهم
۱۲ بعثت	بسته‌شدن پیمان عقبه اول میان پیامبر و ۱۲ نفر از مردم یثرب
۱۳ بعثت	بسته‌شدن پیمان عقبه دوم میان رسول خدا و گروهی از مردم یثرب
۱ ق.	هجرت رسول خدا از مکه به یثرب؛ بنای مسجدالنبی در مدینه؛ عقد پیمان برادری میان مسلمانان؛ انعقاد پیمان‌نامه عمومی مدینه؛ نزول آیات جهاد؛ تشکیل نیروی نظامی مسلمانان؛ رخدادن چند سریه و غزوه ابواء
۲ ق.	غزوه بدر؛ تغییر قبله از بیت‌المقدس به کعبه در مکه؛ ازدواج حضرت فاطمه (س) با علی (ع)؛ اخراج یهودیان بنی‌قینقاع از مدینه
۳ ق.	ولادت امام حسن (ع)؛ غزوه احد؛ کشتار فجیع مبلغان مسلمان در بئر معونه و رجیع
۴ ق.	روبارویی با یهودیان بنی‌نضیر و اخراج آنان از مدینه؛ ولادت امام حسین (ع)
۵ ق.	غزوه دومة‌الجندل؛ غزوه احزاب (خندق)؛ برخورد با یهودیان بنی‌قریظه و دفع خطر آنان
۶ ق.	پیمان صلح حدیبیه؛ ارسال نامه به پادشاهان ایران، روم، حبشه، غسان و مصر و دعوت آنان به اسلام از سوی پیامبر
۷ ق.	غزوه خیبر؛ پیمان صلح با یهودیان ساکن فدک
۸ ق.	غزوه موته؛ فتح مکه؛ غزوه حنین
۹ ق.	غزوه تبوک؛ ویرانی مسجد ضرار و دفع توطئه منافقان؛ نزول آیات براءت از مشرکان؛ ورود نمایندگان قبایل عرب به مدینه و پذیرش اسلام
۱۰ ق.	ادامه ورود نمایندگان قبایل به مدینه و قبول اسلام؛ انجام حجة‌الوداع توسط رسول خدا
۱۱ ق.	اجتماع غدیر خم و انتصاب علی (ع) به جانشینی پیامبر؛ تجهیز سپاه آسامه برای نبرد با رومیان؛ وفات رسول خدا

ارتباط مردم یثرب با رسول خدا (ص)

ارتباط‌های مردم یثرب با رسول خدا، زمینه‌های هجرت ایشان به شهر یثرب را فراهم کرد. مهم‌ترین این ارتباطات عبارت‌اند از:

سال وقوع	تعداد ملاقات‌کنندگان با پیامبر	مکان ملاقات	رویدادهای مهم
۱۱ بعثت	۶ نفر	مکه	پیامبر کسانی را که برای انجام مراسم حج به مکه رفته بودند، به اسلام دعوت کرد. آنان مسلمان شدند و پس از بازگشت به شهر خود، به تبلیغ اسلام پرداختند.
۱۲ بعثت	۱۲ مرد یثربی	عقبه در منا (مکه)	هنگام مراسم حج با پیامبر بیعت کردند که در تاریخ به پیمان عقبه اول معروف شده است.
۱۳ بعثت	۷۳ مرد یثربی + ۲ زن یثربی	عقبه در منا (مکه)	با رسول خدا پیمانی را بستند که به عقبه دوم مشهور است. پیمان عقبه دوم، عمق نفوذ و گسترش اسلام را در یثرب نشان می‌دهد زیرا ← شمار قابل توجهی از اعضای قبیله‌های مختلف به ویژه اوس و خزرج در آن حضور داشتند.

هجرت پیامبر (ص) و پیروانش از مکه به مدینه

برخی از مهاجران به همراه خانواده و بستگان خویش و برخی دیگر با ترک خانواده و بستگان اقدام به مهاجرت کردند.

نکته پس از آغاز هجرت تا هنگام فتح مکه در سال ۸ ق. یکی از شروط بیعت با پیامبر و پذیرش دعوت اسلام، هجرت به مدینه (یثرب) و ترک‌کردن آن شهر، به شمار می‌رفت.

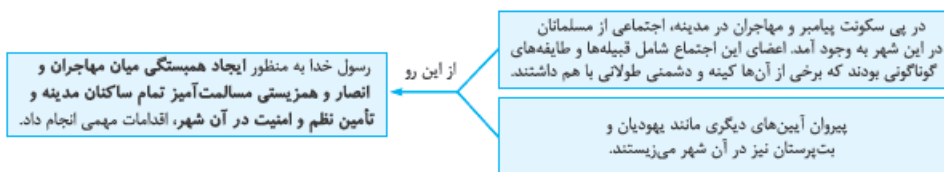
هجرت شخص پیامبر: ایشان پس از آن‌که از دسیسهٔ مشرکان در **دارالندوه** برای کشتن خود آگاه شد، تصمیم به حرکت مخفیانه از مکه به یثرب گرفت. علی (ع) برای گمراه کردن مشرکان و به سلامت خارج‌شدن رسول خدا از مکه، با شجاعت و فداکاری تمام شب را در منزل پیامبر ماند و در جای ایشان خوابید.

سکونت مهاجران در مدینه

انصار (مسلمانان اهل مدینه) به گرمی از رسول خدا و دیگر مهاجران (مسلمانان اهل مکه) استقبال کردند و در منازل خویش پذیرای آنان شدند. پیامبر اندکی پس از ورود به مدینه، قطعه زمینی را که از آن دو یتیم بود برای بنای مسجد خریداری کرد. مسلمانان همگی با اشتیاق فراوان در ساخت مسجد مشارکت ورزیدند. رسول خدا، اتاق‌های کوچکی را در کنار مسجد برای سکونت خویش در نظر گرفت. آن حضرت هم‌چنین زمین‌هایی را که صاحبی نداشت به مهاجران داد که برای خود خانه بسازند و این غیر از زمین‌هایی بود که انصار به مهاجران بخشیده بودند.

اهل صفه (۱) برخی از مهاجران بی‌بضاعت در مسجد اقامت گزیدند و به اهل صفه مشهور شدند.
(۲) اینان به دلیل **هم‌جواری با محل سکونت پیامبر**، ارتباط نزدیک‌تری با آن حضرت برقرار کردند.

تشکیل امت و حکومت نبوی

در نتیجه پیامبر در بدو ورود به مدینه دو مشکل اساسی را احساس می‌کرد: ① دشمنی و کینه میان مسلمانان که با پیوند برادری میان آنان این موضوع را حل کرد. ② وجود آیین‌های دیگر که با پیمان‌نامهٔ عمومی مدینه میان آنان و مسلمان همزیستی مسالمت‌آمیز برقرار کرد.

پیوند برادری، تحکیم وحدت دینی

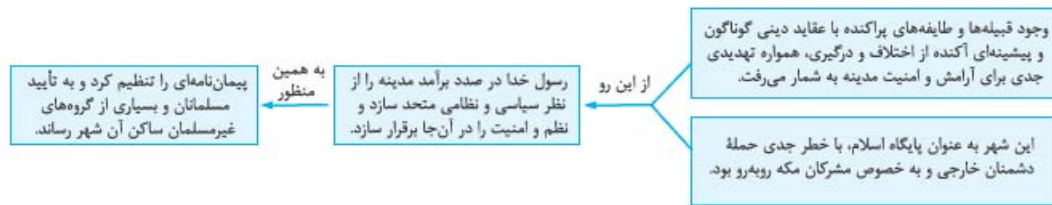
پیوند برادری (زمان: در نخستین ماه‌های پس از هجرت)
(توسط: پیامبر (ص))
(هدف: ایجاد همدلی و وحدت دینی میان مسلمانان)

پیامبر در این راستا به مسلمانان سفارش کرد بدون در نظر گرفتن وابستگی‌های قبیله‌ای با یکدیگر پیوند برادری برقرار نمایند. این پیوند گاه میان دو نفر از مهاجران و اغلب بین یکی از انصار و یکی از مهاجران برقرار گردید.

سیره‌نویسان اسامی اشخاصی را که در نتیجهٔ فرمان پیامبر با یکدیگر برادر شدند، ثبت کرده‌اند؛ از جمله نوشته‌اند که ایشان، علی (ع) را به عنوان برادر خود برگزید.

پیمان نامه عمومی مدینه

نکته پیمان‌نامه عمومی مدینه (همان قانون اساسی) ← مهم‌ترین اقدام پیامبر برای تأسیس نظام اجتماعی و سیاسی منسجمی در چهارچوب دین اسلام به شمار می‌رفت و حقوق و مسئولیت‌های هر یک از گروه‌های مسلمان و غیرمسلمان و چگونگی ارتباط آن‌ها را با یکدیگر مشخص می‌کرد. **تکمیل نظام سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اسلام و الگوی حکومتی پیامبر**، پیمان‌نامه مدینه سرآغازی بر تأسیس امت و حکومت اسلامی بود و پس از آن با نزول تدریجی آیات مربوط به جهاد، خمس، زکات، جزیه و ... نظام اسلام و الگوی حکومتی پیامبر کامل شد.

پیوند برادری

- میان مسلمانان (مهاجرین و انصار)
- با هدف ایجاد همدلی و وحدت دینی میان مسلمانان

پیمان‌نامه عمومی مدینه

- میان ساکنان یثرب (مسلمان و غیرمسلمان)
- به منظور اتحاد مدینه از نظر سیاسی و نظامی و برقراری نظم و امنیت

مخالفان و دشمنان با امت و حکومت نوپای اسلامی

پس از تأسیس حکومت اسلامی، مشرکان مکه هم‌چنان در رأس مخالفان و دشمنان مسلمانان بودند. هم‌چنین، با وجود تلاش‌های رسول خدا برای اتحاد سیاسی و همزیستی مسالمت‌آمیز ساکنان مدینه، برخی از افراد و گروه‌های این شهر علیه پیامبر و مسلمانان دسیسه می‌کردند. سرآمد آنان، منافقان و یهودیان بودند.

۱) مشرکان

مشرکان قریش، پس از هجرت پیامبر و یارانش، هم‌چنان به عنوان بزرگ‌ترین و سرسخت‌ترین دشمنان دعوت اسلامی باقی ماندند. قریش هم‌چنین با بسیاری از قبیله‌های شبه‌جزیره عربستان و به طور خاص منطقه **حجاز** روابط سیاسی و تجاری داشت و می‌توانست آن‌ها را علیه مسلمانان تحریک کند. بنابراین در سال **نخست هجری** به دنبال نزول آیات جهاد، رسول خدا تصمیم گرفت نیروی دفاعی تشکیل دهد. در اواخر سال اول هجری مسلمانان چندین عملیات کوچک نظامی و اطلاعاتی در **خارج از مدینه** انجام دادند. یکی از اهداف این عملیات‌ها، تهدید مسیر تجارت مشرکان مکه به **شام** و **کسب غنیمت** بود؛ زیرا آنان اموال مهاجران مسلمان را تصرف کرده بودند.

نام جنگ	علت	سال	نتیجه
غزوة بدر	در نتیجه تداوم سیاست تعقیب کاروان‌های تجاری قریش توسط مسلمانان	دوم هجرت	حدود ۳۰۰ رزمنده مسلمان بر ۹۵۰ جنگجوی قریشی پیروز شدند و ضربه سنگین و جبران‌ناپذیری بر قریش وارد آورد و قدرت و موقعیت آنان را در منطقه حجاز تضعیف کرد. پس از آن، ساکنان آن منطقه گرایش بیشتری به رسول خدا و اسلام نشان دادند.
غزوة احد	به قصد جبران شکست بدر و نابودی اسلام	سوم هجرت	مشرکان به موفقیتی نسبی دست یافتند.
غزوة خندق یا احزاب	به قصد جبران شکست بدر و نابودی اسلام	پنجم هجرت	مشرکان با این‌که تمام نیرو و امکانات مادی و معنوی خود را بسیج کرده بودند، ناکام ماندند.

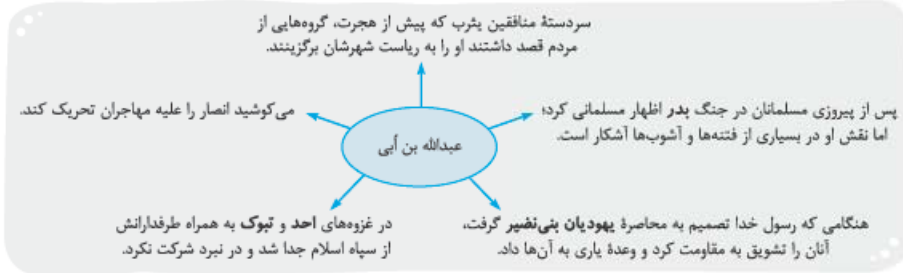
۱- «به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل گردیده، اجازه جهاد داده شده است؛ چرا که مورد ستم قرار گرفته‌اند و خداوند بر یاری آن‌ها تواناست. همان‌ها که از خانه و شهر خود به ناحق رانده شدند، جز این‌که می‌گفتند: پروردگار ما خدای یکتاست ...» (سوره حج، آیات ۳۹ و ۴۰)

نوحه تمامی این جنگ‌ها در مدینه یا اطراف آن به وقوع پیوست.

نوحه مشرکان قریش ← بزرگ‌ترین و سرسخت‌ترین دشمنان دعوت اسلامی ← منافقان و یهودیان ← سرآمد دشمنان اسلام در مدینه

۲) منافقان

آیات قرآن، کتاب‌های سیره و منابع حدیثی به برخی از خصوصیات و رفتارهای منافقان اشاره کرده‌اند. سردهسته آنان **عبدالله بن ابی** بود.

۳) یهودیان

اگرچه رسول خدا با قوم یهود در مدینه پیمان صلح و اتحاد بسته بود، اما برخی از سران یهودی به خصوص رؤسای سه قبیله بزرگ آنان (یعنی **بنی‌قینقاع**، **بنی‌نضیر** و **بنی‌قریظه**) هرگاه فرصتی پیش می‌آمد، علیه حکومت اسلامی کارشکنی می‌کردند و با دشمنان آن به همکاری می‌پرداختند. یهودیان از هیچ کوششی برای زنده‌کردن کینه و دشمنی میان مسلمانان دریغ نمی‌کردند.

نمونه یکی از شاعران یهودی درباره جنگ **بعثت** (یکی از جنگ‌های طولانی و خونین میان اوس و خزرج در دوران پیش از اسلام) سرود که اگر تدبیر پیامبر نبود، تبدیل به فتنه‌ای بزرگ میان اوس و خزرج می‌شد.

با تداوم دسیسه‌گری یهودیان علیه مسلمانان، پیامبر ناگزیر از برخورد با آنان شد و طی سه لشکرکشی و محاصره نظامی، به حضور قبیله‌های پیمان‌شکن و توطئه‌گر یهودی در مدینه پایان داد. علاوه بر آن، تغییر قیله مسلمانان از بیت‌المقدس به سوی مکه، یکی دیگر از اقداماتی بود که به فرمان الهی و در پی بهانه‌جویی یهودیان انجام گرفت.

گسترش و تحول امت و حکومت پیامبر (ص)

ناکام‌ماندن قریش در جنگ خندق و کاهش فعالیت‌های نظامی آنان علیه اسلام ← زمینه مساعدی برای نشر اسلام در میان قبیله‌های منطقه حجاز و گسترش محدوده حکومت پیامبر ایجاد کرد.

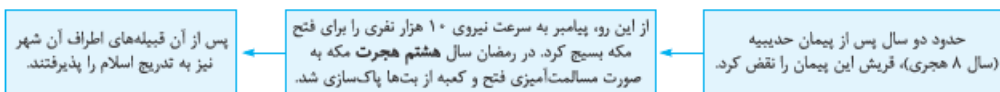
صلح حدیبیه و پیامدهای آن

در **ذی‌القعدة سال ششم هجری**، پیامبر به همراه جمعی از مسلمانان لباس احرام پوشید و برای انجام مراسم حج راهی مکه شد. ← مشرکان قریش مانع ورود آن حضرت و پیروانش به مکه شدند، ← اما پس از مذاکراتی در **حدیبیه** (محلی در ۲۲ کیلومتری غرب مکه بر سر راه جده) با مسلمانان پیمان صلحی بستند که قرآن این صلح را **فتح و پیروزی آشکار** برای اسلام معرفی کرده است.

در ادامه به برخی از **پیامدهای صلح حدیبیه** می‌پردازیم: ① بعد از پیمان صلح حدیبیه، حضرت محمد (ص)، سران امپراتوری‌ها و دولت‌های بزرگ را به اسلام دعوت کرد. به همین منظور، سفیران رسول خدا، نامه‌های آن حضرت را به پادشاهان ایران، روم، غسان، مصر و حبشه و رؤسای برخی قبیله‌های بزرگ عرب رساندند. ② طی سال‌های هفتم و هشتم هجری تعدادی از حاکمان محلی در گوشه و کنار شبه‌جزیره عربستان مانند عمان، بحرین، نجران، یمن و ... یا به اسلام گرویده و یا با بستن پیمان و پرداخت جزیه، تابع حکومت مدینه شدند.

نکته نامه‌های پیامبر به سران امپراتوری‌ها و دولت‌های بزرگ در سال ۶ هجری با پاسخ مناسبی مواجه نشد.

فتح مکه و پیامدهای آن

سال نهم هجری، سال وفود (به معنی هیئت‌های اعزامی یا هیئت‌های نمایندگی) یا سال اسلام آوردن قبیله‌ها نامیده شده است. در این سال هیئت‌های نمایندگی قبیله‌های مختلف عرب از هر سو به مدینه آمدند و ضمن پذیرش اسلام، فرمان‌برداری خود را از رسول خدا اعلام نمودند.

اعلان برائت از مشرکان

۱) پدیده وفود و ۲) استقبال اکثر قبیله‌ها و طایفه‌های مهم شبه‌جزیره عربستان از حکومت اسلامی موجب شد پیامبر و مسلمانان برای نابودی شرک و بت‌پرستی اقدام کنند بنابراین با نزول سوره برائت (توبه) در آخرین ماه‌های سال نهم هجری، رسول خدا به علی (ع) مأموریت داد که برای ابلاغ سوره برائت عازم مکه شود. پس از آن مکه و خانه خدا، حرم اسلامی اعلام گردید و مشرکان حق نداشتند به آنجا وارد شوند. در نتیجه وفود که به ترتیب پس از صلح حدیبیه و فتح مکه رخ داد، زمینه نابودی شرک را فراهم آورد.

حجۃ الوداع

حضرت محمد (ص) در سال دهم هجری مراسم حج را به همراه دیگر مسلمانان برگزار کرد. در آن زمان، عمده نگرانی آن حضرت مربوط به آینده امت اسلامی بود از این رو رسول خدا پس از پایان مراسم حج و هنگام بازگشت به مدینه، در مکانی به نام غدیر خم، طی خطبه‌ای طولانی، مهم‌ترین وصیت خود را ایراد کرد. آن حضرت در این خطبه ضمن معرفی علی (ع) به جانشینی خویش، ختم نزول آیات قرآن و اتمام رسالت خود را اعلام کرد.

رسول خدا در روزهای آخر عمرشان دستور داد سپاه اسلام به منظور مقابله با تهدیدات رومیان به سوی سرحدات شام حرکت کند و اسامه بن زید را که سن و سال کمی داشت به فرماندهی آن سپاه گمارد؛ اما به دلیل مخالفت برخی از صحابه، این دستور پیامبر در زمان حیات آن حضرت اجرا نشد. سرانجام حضرت محمد (ص) در ۲۸ صفر سال ۱۱ هجری در مدینه‌النبی از دنیا رفت و در همان شهر به خاک سپرده شد.

روش حکومت‌داری حضرت محمد (ص)

در نمودار زیر برخی از ویژگی‌های حکومت‌داری آن حضرت را مشاهده می‌کنیم:

- ۱) نظام حکومتی که پیامبر در مدینه بر پایه امت اسلامی بنیان نهاد، بسیار ساده و فاقد تشکیلات و سلسله‌مراتب گسترده بود.
  - ۲) رسول خدا، کاخ و نگهبان شخصی نداشت و در دوران زمامداری او خبری از تشریفات و تجملات مرسوم در دربار پادشاهان و سایر فرمانروایان نبود.
  - ۳) آن حضرت مسجدالنبی در مدینه را مرکز حکومتی خویش قرار داد و از آنجا به اداره امور می‌پرداخت.
  - ۴) مسجد، مرکز عبادت، آموزش و انجام امور سیاسی، نظامی و اداری بود.
  - ۵) پیامبر در خیلی از مسائل حکومتی به ویژه جنگ و صلح، پس از مشورت با اصحاب تصمیم‌گیری می‌کرد و از خودکامگی و استبداد اجتناب می‌ورزید.
- روش‌های حکومت‌داری**
- نمونه** پیش از جنگ احد، پیامبر با یارانش درباره چگونگی مقابله با مشرکان به مشورت پرداخت؛ با وجود آن که نظر پیامبر بر آن بود که در مدینه با دشمن روبه‌رو شوند، اما تسلیم نظر اکثریت جوانی شدند که می‌خواستند در بیرون شهر با سپاه دشمن بجنگند.

سپاه و مدیریت امور نظامی

- ۱) در حکومت پیامبر، جهاد و دفاع، وظیفه تمامی مسلمانانی بود که توانایی آن را داشتند.
  - ۲) مسلمانان به خاطر حضور در سپاه و شرکت در جنگ حقوق نمی‌گرفتند، اما از غنیمت‌های جنگی سهم خود را دریافت می‌کردند.
  - ۳) هزینه تأمین جنگ‌افزارهای نظامی مانند سلاح، اسب و سایر تجهیزات جنگی نیز بر عهده جنگاوران بود.
  - ۴) رسول خدا همواره به نظم و آمادگی رزمی مسلمانان اهمیت می‌داد و بر آموزش‌های نظامی سپاه نظارت دقیق داشت.
- سپاه و مدیریت امور نظامی در زمان پیامبر (ص)**

تعلیم و تربیت

اسلام تأکید فراوانی بر کسب علم و دانش دارد، رسول خدا نیز توجه خاصی به تعلیم و تربیت داشت و آن را در اولویت امور قرار داده بود. پیامبر مرتب معلمانی را برای تعلیم قرآن و احکام اسلام به سوی شهرها و قبایل مختلف می‌فرستاد. هم‌چنین احادیثی از رسول خدا درباره لزوم کسب علم و دانش نقل شده است.

نمونه پیامبر پس از جنگ بدر، شرط آزادی هر یک از اسیران باسواد را آموزش خواندن و نوشتن به ده تن از مسلمانان تعیین کرد.

منابع مالی و شبهه گردآوری و توزیع آن‌ها

زندگی اقتصادی مسلمانان در زمان رسول خدا، ساده بود و پیامبر با منابع مالی محدودی که در اختیار داشت به اداره امور می‌پرداخت. آیات قرآن چگونگی دریافت و توزیع منابع مالی را مشخص کرده بود و پیامبر برای گردآوری، حفظ و توزیع منابع فوق، افرادی را برمی‌گزید. در نمودار زیر برخی از این منابع به همراه توضیحات تکمیلی آمده است:

غنائم جنگی	← $\frac{4}{5}$ آن میان جنگاوران تقسیم می‌شد و $\frac{1}{5}$ آن (خمس) به خدا، رسول، خویشان او و یتیمان، فقیران و در راه ماندگان تعلق می‌گرفت.
جزیه	← مالیات سرانهای بود که به مردان بالغ اهل کتاب (یهودیان، مسیحیان و زرتشتیان) که به لحاظ مالی توانایی پرداخت آن را داشتند، تعلق می‌گرفت.
زکات (صدقات)	← مسلمانان پرداخت می‌کردند.
سایر منابع مالی	← پیامبر پس از آن که مناطق یهودی‌نشین مانند خیبر را به جنگ گشود، به یهودیان ساکن آن مناطق اجازه داد هم‌چنان بر روی زمین‌های آن‌جا کشاورزی کنند و نیمی از محصول سالانه را به حکومت اسلامی بپردازند.

خلق و خوی رسول خدا (ص)

پیامبر در میان مردم و با مردم زندگی می‌کرد. تنها چیزی که او را از دیگر مردم متمایز می‌ساخت این بود که پروردگار او را برگزیده و وحی خویش را بر قلب آن حضرت نازل کرده بود.

رسول خدا چهره‌ای گشاده و خنده‌رو و قلبی مهربان داشت. زیاد سخن نمی‌گفت و زبان به نفرین، دشنام و بدگویی نمی‌گشود. با همسران خویش مدارا می‌کرد و اهل بیت خود را گرمی می‌داشت؛ آن حضرت با دشمنان خود، پس از تسلیم‌شدن، با ملامت رفتار می‌کرد و درصدد انتقام‌جویی برنمی‌آمد. برای نمونه پس از فتح مکه، هنگامی که قریش سر تسلیم فرود آوردند، از گناه آنان و ستمی که به او و مسلمانان کرده بودند، چشم‌پوشی کرد.

خوراک، پوشاک و مسکن او بسیار ساده بود. روایات متعددی در نكوهش زیاده‌روی در خوراک و پوشاک از آن حضرت نقل شده است. بیشترین خوراک ایشان چنان‌که در روایات آمده است، نان جو و خرما بود. رسول خدا در کارهای خانه کمک می‌کرد و علاقه و رغبتی فراوان به پاکیزگی و نظافت داشت. قرآن از سجایای اخلاقی پیامبر به عنوان اخلاق عظیم، اسوه و الگوی دیگر مردمان یاد کرده است.

تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

درس پنجم

جامعه و حکومت پیامبر در مدینه، حدود ۳۰ سال بعد از آن حضرت (۱۱ ق - ۴۱ ق) به دست پنج نفر از جانشینان ایشان (خليفة) اداره شد. در این دوران جامعه اسلامی با مسائل متعددی روبه‌رو شد که مهم‌ترین آن‌ها موضوع جانشینی پیامبر، اداره حکومت، تثبیت اسلام در شبه‌جزیره عربستان و فتوحات مسلمانان در خارج از آن بود.

۴۶۲- آیه ۹۴ سوره حجر بیانگر کدام مورد است؟

- (۱) دعوت آشکار و عمومی
(۲) دعوت خویشاوندان پیامبر (ص) به اسلام
(۳) اعتقاد بت پرستان مکه به الله
(۴) موقعیت زنان در جامعه اعراب

۴۶۳- چه عاملی باعث شد تا سران مشرک در صدد مقابله با پیامبر و مسلمانان برآیند؟

- (۱) دشمنی و درگیری مشرکان با شخص پیامبر
(۲) پیروی از آداب و سنن اجداد خویش
(۳) گرایش جوانان و مستضعفان به اسلام
(۴) اعتقاد راسخ سران مشرک به بتها

۴۶۴- کدام موارد از عوامل اصلی مخالفت و دشمنی سران مشرک با اسلام است؟

- الف) احساسات دینی و اعتقادات سران مشرک به بتها
ب) ترس از متزلزل شدن موقعیت سیاسی و تجاری مکه
پ) گسترش دعوت و گرایش مردم به اسلام
ت) رقابت‌های قبیله‌ای و حسادت‌های طایفه‌ای
- (۱) ب - پ
(۲) الف - ت
(۳) الف - پ
(۴) ب - ت

۴۶۵- تعصبات طایفه‌ای و قبیله‌ای، سران مشرک را برای مقابله با اسلام به کدام تصمیم واداشت؟

- (۱) دست به جنگ و خونریزی بزنند.
(۲) پیامبری را از طایفه بنی‌امیه به مردم معرفی کنند.
(۳) دعوت اسلام و پیامبر را نپذیرند.
(۴) هر طایفه‌ای از مسلمان شدن اعضای خود جلوگیری کند.

۴۶۶- ابولهب از کدام طایفه بود و در مقابل اسلام چه واکنشی نشان داد؟

- (۱) بنی‌هاشم - به دشمنی با رسول خدا برخاست.
(۲) بنی‌هاشم - ابوطالب را در تنگنا قرار داد.
(۳) بنی‌امیه - به دشمنی با رسول خدا برخاست.
(۴) بنی‌امیه - ابوطالب را در تنگنا قرار داد.

۴۶۷- کدام نمودار، روند مقابله مشرکان با اسلام را به درستی نشان می‌دهد؟

- (۱) پناه بردن بنی‌هاشم به شعب ابی‌طالب ← ترس از ایجاد جنگ و خونریزی ← محاصره اجتماعی و اقتصادی ← ناکامی در جلب رضایت ابوطالب
(۲) ترس از ایجاد جنگ و خونریزی ← ناکامی در جلب رضایت ابوطالب ← محاصره اجتماعی و اقتصادی ← پناه بردن بنی‌هاشم به شعب ابی‌طالب
(۳) محاصره اجتماعی و اقتصادی ← ناکامی در جلب رضایت ابوطالب ← ترس از ایجاد جنگ و خونریزی ← پناه بردن بنی‌هاشم به شعب ابی‌طالب
(۴) ترس از ایجاد جنگ و خونریزی ← محاصره اجتماعی و اقتصادی ← پناه بردن بنی‌هاشم به شعب ابی‌طالب ← ناکامی در جلب رضایت ابوطالب

۴۶۸- حضرت محمد (ص) فرمودند: «قریشیان مرا آزار نتوانستند کرد تا ..... بمرد.»

- (۱) عبدالمطلب
(۲) ابوطالب
(۳) خدیجه
(۴) مطعم بن عدی

۴۶۹- چه شرایطی باعث شد تا پیامبر با اندیشه هجرت راهی طائف شود؟

- (۱) ثروت شهر طائف و نزدیکی آن به مکه
(۲) روابط اقتصادی گسترده بزرگان طائف با سران قریش
(۳) پایان یافتن تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان
(۴) تشدید آزار مشرکان پس از مرگ ابوطالب

۴۷۰- پیامبر (ص) پس از رانده شدن از طائف، به کدام اقدام رو آورد؟

- (۱) تبلیغ اسلام در میان افراد و قبایل در مراسم حج
(۲) آشکار و عمومی کردن دعوت خود
(۳) هجرت تاریخی به شهر یثرب
(۴) حمایت‌خواهی از مطعم بن عدی

۴۷۱- پیش از ظهور اسلام شبه جزیره عربستان از نظر سیاسی دارای ..... بود.

- (۱) حکومت پادشاهی
(۲) حکومت پراکنده و قبیله‌ای
(۳) حکومت امپراتوری
(۴) نظام سیاسی متمرکز

۴۷۲- پیامبر (ص) و یاران با وفای آن حضرت، به منظور بی‌اثر ساختن توطئه محاصره اقتصادی کفار قریش به کدام روش روی آوردند؟

- (۱) به دره‌ای در میان کوه‌های مکه موسوم به شعب ابوطالب پناه بردند.
(۲) زمینه مهاجرت پیروان خود را از مکه به سرزمین حبشه فراهم ساختند.
(۳) با بستن پیمان عقبه با بزرگان شهر یثرب، مسلمانان را به این دیار فرستادند.
(۴) آن حضرت ناچار گردید تلاش خود را برای دعوت مردم به اسلام، به ماه‌های حرام و به ویژه ایام حج محدود سازد.

درس چهارم: مکه و حکومت نبوی در مدینه

۴۷۳- قبایل متعدد یهود به سبب آزار و اذیت .....، در سده‌های نخست میلادی از ..... به یثرب مهاجرت کردند.

- (۱) امپراتوری روم - یمن
(۲) امپراتوری روم - فلسطین
(۳) حکومت ساسانی - یمن
(۴) حکومت ساسانی - فلسطین

۴۷۴- پیامبر (ص) در ده سال پایانی از دوران ۲۳ ساله خود، به کدام دستاورد رسیده بودند؟

- ۱) سلطه علمی و اقتصادی یهودیان بر شبه جزیره پایان یافت. ۲) اسلام در سرتاسر خاورمیانه به گسترش نسبی رسید.
- ۳) درگیری‌های پیاپی قبایل مختلف عرب پایان یافت. ۴) اسلام در سرتاسر شبه جزیره عربستان گسترش یافت.

۴۷۵- کدام گزینه درباره اوضاع اجتماعی، سیاسی و اقتصادی شهر یثرب درست است؟

- ۱) حضور یهودیان سبب شده بود که بت پرستان، اطلاعاتی درباره پیامبران الهی کسب نمایند.
- ۲) اشراف و سران قبیله‌های عرب ساکن یثرب، بر این شهر سلطه داشتند.
- ۳) مردم یثرب اندکی پیش از هجرت، عبدالله بن ابی را به ریاست خویش برگزیدند.
- ۴) یثربیان روابط تجاری و سیاسی گسترده‌ای با قبیله‌ها و ساکنان دیگر شهرها و مناطق عربستان داشتند.

ترکیبی با درس سه!!!

۴۷۶- یثرب از چه لحاظ دارای شباهت بیشتری با مکه بود؟

- ۱) اوضاع سیاسی ۲) وضعیت اقتصادی ۳) دین و اعتقادات ۴) ارتباطات

۴۷۷- چرا پیمان عقبه دوم بیانگر نفوذ و گسترش چشمگیر اسلام در یثرب بود؟

- ۱) توافق مردم یثرب مبنی بر نشر و گسترش اسلام در بین قبایل مختلف عرب
- ۲) اعلام آمادگی مردم یثرب برای قراردادن جان و مال خود در اختیار رسول الله (ص)
- ۳) توافق مردم یثرب مبنی بر تبلیغ اسلام میان قبیله‌های خود
- ۴) حضور چشمگیر اعضای قبیله‌های مختلف، به ویژه اوس و خزرج

۴۷۸- در چه سالی، ۱۲ مرد یثربی در مکانی موسوم به عقبه در منا، با پیامبر بیعت کردند؟

- ۱) ۱۱ بعثت ۲) ۱۲ بعثت ۳) ۱۳ بعثت ۴) ۱۳ ق

۴۷۹- نخستین اقدام رسول خدا پس از ورود به مدینه کدام مورد بود؟

- ۱) ساخت مسجد ۲) به مهاجران دستور داد برای خود خانه بسازند.
- ۳) خرید قطعه‌ای زمین ۴) ایجاد پیمان همزیستی مسالمت‌آمیز

۴۸۰- به دنبال ..... رسول خدا به مسلمانان فرمان داد که به یثرب هجرت کنند و خود پس از ..... به سوی یثرب حرکت کرد.

- ۱) به ستوه آمدن از آزار مشرکان - اطمینان از خروج سایر اصحاب از مکه ۲) پیمان عقبه دوم - آگاهی از در خطر بودن جان خویش
- ۳) به ستوه آمدن از آزار مشرکان - آگاهی از در خطر بودن جان خویش ۴) پیمان عقبه دوم - اطمینان از خروج سایر اصحاب از مکه

۴۸۱- در کدام بازه زمانی، هجرت به مدینه و ترک نکردن آن شهر، یکی از شروط بیعت با پیامبر به شمار می‌رفت؟

- ۱) از هجرت پیامبر تا فتح مکه ۲) از هجرت تا صلح حدیبیه
- ۳) از پیمان عقبه دوم تا صلح حدیبیه ۴) از پیمان عقبه دوم تا فتح مکه

۴۸۲- کدام مورد سیر زمانی اقدامات پیامبر پس از ورود به مدینه را به درستی نشان می‌دهد؟

- ۱) پیمان نامه مدینه ← تکمیل الگوی حکومتی پیامبر ← نزول تدریجی آیات مربوط به خمس و زکات و ... ← سرآغازی بر تأسیس حکومت اسلامی
- ۲) نزول تدریجی آیات مربوط به خمس و زکات و ... ← سرآغازی بر تأسیس حکومت اسلامی ← پیمان نامه مدینه ← تکمیل الگوی حکومتی پیامبر
- ۳) نزول تدریجی آیات مربوط به خمس و زکات و ... ← تکمیل الگوی حکومتی پیامبر ← پیمان نامه مدینه ← سرآغازی بر تأسیس حکومتی اسلامی
- ۴) پیمان نامه مدینه ← سرآغازی بر تأسیس حکومت اسلامی ← نزول تدریجی آیات مربوط به خمس و زکات و ... ← تکمیل الگوی حکومتی پیامبر

۴۸۳- کدام گزینه از اهداف پیامبر برای برقراری پیمان نامه عمومی مدینه نبود؟

- ۱) همزیستی مسالمت‌آمیز ساکنان مدینه ۲) اتحاد مدینه از نظر نظامی
- ۳) ایجاد همبستگی بین مهاجران و انصار ۴) تأسیس نظامی اجتماعی در چارچوب دین اسلام

۴۸۴- کدام گزینه تعریف صحیحی از اهل صفه ارائه می‌دهد؟

- ۱) مهاجران بی‌بضاعتی که در جوار مسجد اقامت گزیده بودند.
- ۲) انصار بی‌بضاعتی که در جوار مسجد اقامت گزیده بودند.
- ۳) مهاجران بی‌بضاعتی که در جوار پیامبر اقامت گزیده بودند.
- ۴) انصار بی‌بضاعتی که در جوار پیامبر اقامت گزیده بودند.

۴۸۵- قبل و بعد از تأسیس حکومت اسلامی در زمان پیامبر، چه کسانی در رأس مخالفان و دشمنان مسلمانان قرار داشتند؟

- ۱) مشرکان مکه - منافقان ۲) یهودیان - منافقان ۳) یهودیان - مشرکان مکه ۴) مشرکان مکه - مشرکان مکه

۴۸۶- کدام گزینه در مورد جنگ بدر نادرست است؟

- (۱) جنگ بدر نتیجهٔ تداوم سیاست تعقیب کاروان‌های تجاری قریش توسط مسلمانان بود.
  - (۲) جنگجویان قبیلهٔ قریش و قبیله‌های هم‌پیمان آن، به قصد نابودی اسلام راهی مدینه شدند.
  - (۳) در جنگ بدر حدود ۳۰۰ رزمندهٔ مسلمان بر ۹۵۰ جنگجوی قریش پیروز شدند.
  - (۴) جنگ بدر قدرت و موقعیت قریش را در منطقهٔ حجاز تضعیف کرد.
- ۴۸۷- نزول آیات کریمهٔ «به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل گردیده، اجازهٔ جهاد داده شده است؛ چرا که مورد ستم قرار گرفته‌اند و خداوند بر یاری آن‌ها تواناست. همان‌ها که از خانه و شهر خود به ناحق رانده شده‌اند. جز این که می‌گفتند پروردگار ما خدای یکتاست ...» کدام مورد را برای مسلمانان در پی داشت؟

- (۱) تشکیل نیروی نظامی
  - (۲) انجام چندین عملیات نظامی و اطلاعاتی محدود
  - (۳) پیروزی در جنگ بدر
  - (۴) جلوگیری از تصرف و غارت اموال مهاجران مسلمان
- ۴۸۸- مشرکان در غزوهٔ احد ..... اما در جنگ احزاب با وجود این که تمام نیرو و امکانات مادی خود را بسیج کرده بودند، .....

- (۱) پیروز شدند - ضربهٔ سنگین و جبران‌ناپذیری دریافت کردند
- (۲) پیروز شدند - ناکام ماندند
- (۳) به موفقیت نسبی دست یافتند - ضربهٔ سنگین و جبران‌ناپذیری دریافت کردند
- (۴) به موفقیت نسبی دست یافتند - ناکام ماندند

۴۸۹- مشوق یهودیان بنی‌نضیر به مقاومت در برابر محاصره چه کسی بود؟

- (۱) عبدالله بن ابی (۲) مشرکان مکه (۳) ابوسفیان (۴) معاویه بن ابوسفیان

۴۹۰- کدام موارد دربارهٔ مخالفت و دشمنی با حکومت اسلامی درست هستند؟

- (الف) رؤسای سه قبیلهٔ بزرگ یهودیان، می‌کوشیدند که انصار را علیه مهاجران تحریک کنند.
(ب) تغییر قبیلهٔ مسلمانان از بیت‌المقدس به سوی مکه، در پی بهانه‌جویی یهودیان صورت گرفت.
(پ) عبدالله بن ابی در غزوه‌های احد و تبوک، به همراه یارانش از سپاه اسلام جدا شد.
(ت) رسول خدا در یک لشکرکشی گسترده، به حضور قبیله‌های پیمان‌شکن و توطئه‌گر یهودی در مدینه پایان داد.

- (۱) ب - ت (۲) الف - ت (۳) ب - پ (۴) الف - ب - پ

۴۹۱- طی سال‌های هفتم و هشتم هجری، حاکمان محلی در گوشه و کنار شبه‌جزیرهٔ عربستان مانند عمان، بحرین، نجران، یمن و ..... کدام واکنش را در قبال اسلام انجام ندادند؟

- (۱) به اسلام گرویدند.
- (۲) دعوت حضرت محمد (ص) را رد کردند.
- (۳) جزیه پرداخت کردند.
- (۴) تابع حکومت مدینه شدند.

۴۹۲- کدام نمودار سیر زمانی پیشرفت اسلام در شبه‌جزیرهٔ عربستان را به درستی نشان می‌دهد؟

- (۱) کاهش فعالیت‌های نظامی قریش علیه اسلام ← به وجود آمدن زمینه‌ای مناسب برای نشر اسلام ← صلح حدیبیه ← دعوت امپراتوری‌ها و دولت‌های بزرگ به اسلام
- (۲) به وجود آمدن زمینه‌ای مناسب برای نشر اسلام ← دعوت امپراتوری‌ها و دولت‌های بزرگ به اسلام ← صلح حدیبیه ← کاهش فعالیت‌های نظامی قریش علیه اسلام
- (۳) صلح حدیبیه ← کاهش فعالیت‌های نظامی قریش علیه اسلام ← به وجود آمدن زمینه‌ای مناسب برای نشر اسلام ← دعوت امپراتوری‌ها و دولت‌های بزرگ به اسلام
- (۴) کاهش فعالیت‌های نظامی قریش علیه اسلام ← دعوت امپراتوری‌ها و دولت‌های بزرگ به اسلام ← صلح حدیبیه ← به وجود آمدن زمینه‌ای مناسب برای نشر اسلام

۴۹۳- دلیل پیامبر برای فتح مکه چه بود و مورخان سال نهم هجری را چه نامیده‌اند؟

- (۱) مانع‌شدن مشرکان از ورود پیامبر به مکه - حجة‌الوداع (۲) نقض پیمان حدیبیه - حجة‌الوداع
(۳) مانع‌شدن مشرکان از ورود پیامبر به مکه - سال اسلام‌آوردن قبیله‌ها (۴) نقض پیمان حدیبیه - سال اسلام‌آوردن قبیله‌ها

۴۹۴- پیش از کدام جنگ پیامبر تسلیم نظر اکثریت جوانان شد که می‌خواستند در بیرون از شهر با سپاه دشمن بجنگند؟
(۱) بدر (۲) احد (۳) خندق (۴) فتح مکه

۴۹۵- کدام واقعه در سال نهم هجری رخ داده است؟

(۱) پیامبر در خطبه غدیر خم علی (ع) را به جانشینی خویش منصوب کرد.

(۲) رسول خدا به علی (ع) مأموریت داد که برای ابلاغ سوره براءت عازم مکه شود.

(۳) مکه به صورت مسالمت‌آمیزی فتح و کعبه از بت‌ها پاکسازی شد.

(۴) حضرت محمد (ص) در ۲۸ صفر این سال در مدینه‌النبی رحلت کرد.

۴۹۶- چه تعداد از موارد زیر در مورد روش حکومت‌داری پیامبر درست است؟

(الف) نظام حکومتی را که پیامبر در مدینه بر پایه امت اسلامی بنیان نهاد، فاقد تشکیلات و سلسله‌مراتب گسترده بود.

(ب) پیامبر پس از جنگ بدر، شرط آزادی یکی از اسیران باسواد را آموزش خواندن و نوشتن به ده تن از مسلمانان تعیین کرد.

(پ) یک پنجم غنائم جنگی به رسول خدا، یتیمان، فقیران، جنگاوران و ... تعلق داشت.

(ت) جزیه به زنان و مردان بالغ یهودی، مسیحی و زرتشتی که توانایی پرداخت آن را داشتند، تعلق می‌گرفت.

(۱) یک (۲) دو (۳) سه (۴) چهار

۴۹۷- مسلمانان به خاطر شرکت در جنگ، از ..... سهمی دریافت می‌کردند و هزینه تأمین جنگ‌افزارهای نظامی مانند سلاح، اسب و غیره، بر عهده ..... بود.

(۱) بیت‌المال - حکومت اسلامی (۲) بیت‌المال - جنگاوران (۳) غنائم جنگی - جنگاوران (۴) غنائم جنگی - حکومت اسلامی

۴۹۸- روایات متعددی در نکوهش ..... از پیامبر نقل شده است.

(۱) انتقام‌جویی (۲) زیاده‌روی در خوراک (۳) دشنام و بدگویی (۴) پرحرفی

۴۹۹- پیامبر به یهودیان ساکن خیبر با کدام شرط اجازه داد که هم‌چنان بر روی زمین‌های آن منطقه کشاورزی کنند؟

(۱) نیمی از محصول سالانه را به حکومت اسلامی بپردازند.

(۲) جزیه را به عنوان مالیات سرانه پرداخت کنند.

(۳) تعهد کنند که برای مسلمانان مزاحمتی ایجاد نمی‌کنند.

(۴) زکات محصول سالانه خود را به حکومت اسلامی پرداخت کنند.

۵۰۰- با بستن کدام قرارداد زمینه فتح مکه بدون درگیری برای مسلمانان فراهم گردید؟ (سراسری ۷۹)

(۱) بیعت رضوان (۲) صلح حدیبیه (۳) عقبه اول (۴) عقبه دوم

۵۰۱- مهم‌ترین پیامد صلح حدیبیه رسول اکرم (ص) در سال ششم هجری با کفار قریش، کدام است؟ (سراسری ۹۲)

(۱) گسترش دامنه تبلیغات اسلام (۲) زیارت خانه خدا بدون حضور مشرکین

(۳) اخراج یهودیان پیمان‌شکن از مدینه (۴) به خطر افتادن ارتباط تجاری قریش با یهودیان

دس پنجم تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

۵۰۲- در فاصله سال‌های ۱۱ تا ۴۰ ق. چند نفر به خلافت رسیدند؟

(۱) سه (۲) چهار (۳) پنج (۴) شش

۵۰۳- پس از ابوعبیده جراح چه کسی / کسانی با ابوبکر به عنوان خلیفه بیعت کردند؟

(۱) عمر بن خطاب (۲) عثمان بن عفان (۳) جمعی از بنی‌امیه (۴) تعدادی از انصار

۵۰۴- کدام ویژگی قبایل بادیه‌نشین عربستان سبب خروج آنان از دین شد؟

(۱) با تعالیم اسلام آشنایی نداشتند.

(۲) ابوبکر را به عنوان خلیفه قبول نداشتند.

(۳) به رفتار ابوبکر به عنوان خلیفه معترض بودند.

۵۰۵- کدام گزینه به طلحه بن خویلد اشاره دارد؟

(۱) کسی که به همراه زبیر، بیعت خود را با علی (ع) شکست.

(۲) کسی که عنوان خلیفه سوم برگزید.

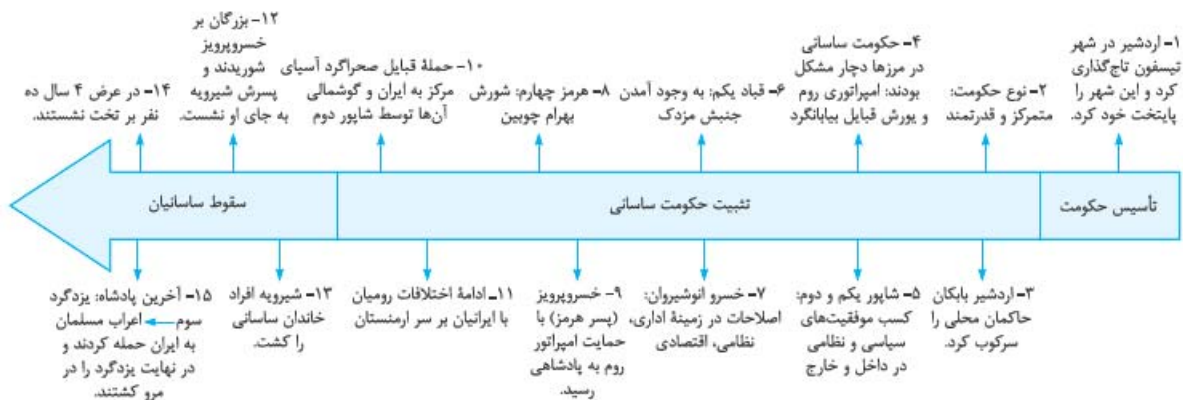
(۳) کسی که به دروغ ادعای پیامبری کرد.

(۴) کسی که معترضان به خلافت ابوبکر را به شدت سرکوب کرد.

(۱) ابوبکر (۲) عمر (۳) عثمان (۴) حضرت علی (ع)

پایتخت‌ها و شهرهای مهم

حکومت	پایتخت‌ها / شهرهای مهم	ویژگی
یونان	آتن	زادگاه دموکراسی / مرکز هنر، علم، فلسفه
ایلام	اسپارت	مردمانی نظامی‌گرا و جنگاور
	شوش	ویژگی‌های شوش: مرکز جلگه خوزستان، یکی از مراکز کهن تمدنی جهان، در نتیجه یورش آشوریانیال نابود شد، هخامنشیان آن را دوباره آباد کردند.
	انشان	
ماد	هگمتانه (اکباتان)	—
هخامنشیان	پاسارگاد	—
	شوش	—
	تخت‌جمشید	—
سلوکیان	سلوکیه (غرب رود دجله)	—
	انطاکیه (شمال سوریه)	—
اشکانیان	نسا (ترکمنستان امروزی)	—
	تیسفون (بغداد)	—
	صدروازه (هکاتم پلیس) حوالی دامغان	—
ساسانیان	تیسفون	محل تاج‌گذاری اردشیر بابکان

حکومت‌ها / امپراتوری‌ها	بنیان‌گذاران	حکومت‌ها / امپراتوری‌ها	بنیان‌گذاران
آکد ← بین‌النهرین	سارگن	هخامنشیان	کوروش بزرگ
موریا ← هند باستان	گوپتا	سلوکیان	سلوکوس
چهاین ← چین باستان	ژنگ (شی هوانگ‌تی)	اشکانیان	آزشک
ماد	ذهیوک	ساسانیان	اردشیر بابکان

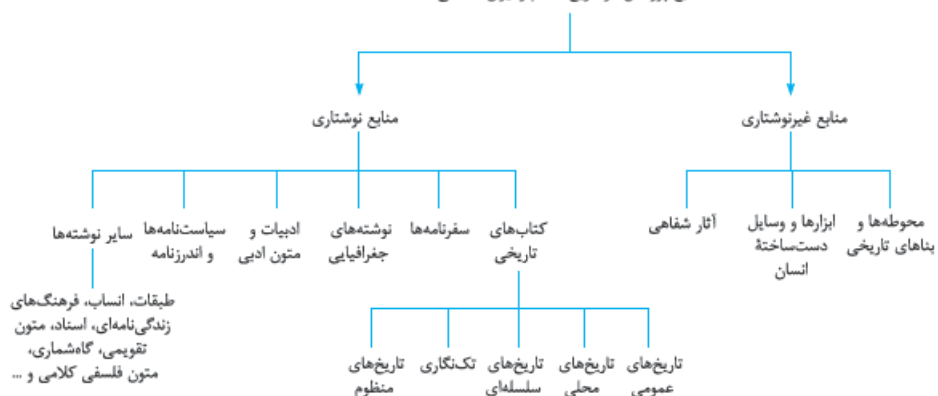

حکومت	پادشاه	اقدامات
بین‌النهرین	حمورابی	<ul style="list-style-type: none"> - مشهورترین فرمانروای حکومت بابل - اقداماتش: در زمینه کشورداری، کشاورزی و قانون‌گذاری - بخش عمده شهرت او ← قانون‌نامه برجای‌مانده از او (نخستین سند قانون‌گذاری): ازدواج، خرید و فروش برده، کشتیرانی، مجازات‌ها، ارث، آبیاری، زراعت
مصر	آمن هوتپ چهارم	<ul style="list-style-type: none"> - پرستش خدای یگانه را در قالب پرستش خدای خورشید در مصر ترویج کرد.
چین باستان (چه‌این)	ژنگ (شی هوانگ‌تی)	<ul style="list-style-type: none"> - نوسازی تشکیلات اداری و مالیاتی - گسترده‌شدن شبکه راه‌ها - یکسان کردن مقیاس وزن‌ها، اندازه‌ها، سکه‌ها به منظور رونق تجارت - تکمیل دیوار چین ← برای جلوگیری از هجوم اقوام صحراگرد در مرزهای شمالی - مخالف اندیشه‌های کنفوسیوس ← آثارش را سوزاند
روم	کنستانتین	<ul style="list-style-type: none"> - به مسیحیت گروید و فرمانی برای ضمانت دین مسیحیت صادر کرد
ماد	هوخشتز	<ul style="list-style-type: none"> - اوج قدرت حکومت ماد - تشکیل سپاه منظم و کارآمد از قبایل مختلف - اتحاد با حکومت بابل علیه آشور - گسترش قلمرو ماد به شمال بین‌النهرین بخشی از آسیای صغیر
هخامنشیان	کوروش بزرگ	<ul style="list-style-type: none"> - اتحاد با بزرگان ماد و تأسیس حکومت هخامنشیان - دست‌یافتن به ثروت هنگفت از طریق تصرف آسیای صغیر (به خصوص شهر سارد (پایتخت لیدی)) - فتح مسالمت‌آمیز بابل (بدون جنگ و خونریزی) - منشور کوروش ← دستور داد فتح صلح‌آمیز بابل را بر لوح استوانه‌ای از گل رس بنویسند.
	کمبوجیه	<ul style="list-style-type: none"> - تصرف مصر ← نهایت وسعت و عظمت هخامنشیان
	داریوش اول	<ul style="list-style-type: none"> - فرونشاندن شورش‌ها پس از کمبوجیه - ایجاد تشکیلات نوین اداری، نظامی و اقتصادی - ایجاد سپاه جاویدان - احداث جاده شاهی - تأسیس نیروی دریایی و ایجاد پایگاه‌هایی در خلیج فارس و دریای سرخ و مدیترانه - اتصال دریای سرخ به رود نیل ← امکان تردد کشتی ایجاد شد. - ضرب سکه با ضرب و عیار مشخص - ساخت کاخ آپادانا در شهر شوش و ساخت بنای تخت‌جمشید (عظیم‌ترین مجموعه ساختمانی جهان باستان)
اشکانیان	خشایارشا	<ul style="list-style-type: none"> - فرونشاندن شورش‌ها در مصر و بابل (پس از مرگ داریوش) - تصرف آتن ← اما در تنگه سالامیس از یونانیان شکست خورد.
	اردشیر دوم	<ul style="list-style-type: none"> - قتل عام خاندان سلطنتی - باز پس گرفتن مصر
	داریوش سوم	<ul style="list-style-type: none"> - دلیر و جوانمرد، اما عدم درایت و تدبیر پادشاهی
	ازشک	<ul style="list-style-type: none"> - در شرق ایران بر فرمانروای سلوکی شورید و پارت و گرگان را از دست سلوکیان خارج کرد.
	مهرداد یکم	<ul style="list-style-type: none"> - تسلط بر مناطق وسیع در سرتاسر ایران و افزایش قلمرو اشکانی

حکومت	پادشاه	اقدامات
اشکانیان	مهرداد دوم	- استوار گردیدن پایه‌های قدرت و سلطنت - نهایت وسعت قلمرو اشکانیان - توسعه روابط تجاری میان ایران و چین از طریق جاده ابریشم - تا فرات پیش رفتند و با امپراتوری روم همسایه شدند. ← شروع جنگ‌های ایران و روم
	ارد دوم	- پیروزی ایرانیان بر سردار رومی؛ کراسوس در جنگ حران
	اردوان چهارم	- شکست دادن نیروهای مهاجم رومی و مجبور کردن آن‌ها به پرداخت غرامت - ناتوان در برابر مشکلات داخلی در نتیجه شکست اشکانیان از اردشیر بابکان
ساسانیان	اردشیر بابکان	- تأسیس حکومت مرکزی و قدرتمند ساسانیان و سرکوب حاکمان محلی
	شاپور یکم	- کسب موفقیت‌های سیاسی و نظامی گسترده - جنگ با رومیان و به اسارت درآمدن دو امپراتور رومی (گردیانوس و والریانوس) - گسترش و تثبیت قلمرو
	شاپور دوم	- تثبیت و گسترش قلمرو ساسانی - گوشمالی دادن قبایل بیابانگرد عرب
	قباد یکم	- حمایت از دین مزدک به قصد کاسته شدن اشراف و نجبا و موبدان در امور کشوری - قتل مزدک با هدایت و همراهی پسر قباد؛ خسرو در یک مناظره ساختگی
	خسرو انوشیروان	- انجام اصلاحات در زمینه اداری، نظامی و اقتصادی - به کمک نیروی دریایی، یمن را از اشغال درآورد و باب‌المندب و خلیج عدن را تحت سلطه خود درآورد. - کاهش دادن قدرت و نفوذ نجبای درجه اول و افزایش قدرت نجبای درجه دوم - گسترش مبادلات فرهنگی با هند و روم - پناه‌دادن به فیلسوفان یونانی
	خسرو پرویز	- با حمایت امپراتور روم به پادشاهی رسید. - رخ‌دادن نبردهایی میان ایران و روم: در ابتدا ایران پیروز شد، اما در نهایت شکست سختی خورد. - برانداختن حکومت لخمیان ← مرزهای جنوب غربی ایران در برابر هجوم اعراب بی دفاع ماند.
	شیرویه	- قتل عام افراد خاندان سلطنتی که ممکن بود وارث تاج و تخت باشند.

خاصه درس‌ها (بازهم)

منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران اسلامی

این تهاویر دیگه پین ۱۹

سلام میچرا فسته نباشین! ما تو این بخش سعی کردیم یه سری از تهاویر رو که اهمیت کم تری دارن یا این که لازم بود کنار هم ببینیدشون تا راحت تر به خاطر سپرده بشن رو جمع کردیم! یه وقت فکر نکنین مهم نیست! ایا فتنن برای آزمونای ورودی دانشگاه ها به این تهاویر یه نگاهی بندازین.

تاریخ دهم

درس اول

سنگ پارمو، تکه ای بزرگ از یک ستون سنگی یادبود به نام «سانامه شاهی» مربوط به پادشاهی کهن مصر است. موزه شهر پارمو - ایتالیا

طاق باستان

سکه اشکانی

تپه باستانی گنارصندل - جیرفت

بقایای شهر پمپئی در ایتالیا که توسط باستان شناسان از زیر خاکسترهای آتشفشان بیرون کشیده شد.

سنگ نوشته مشهور روزتا که با خطوط مصر باستان (هیروگلیف و دموتیک) و نیز خط یونانی نگارش یافته، به طور اتفاقی توسط سربازان فرانسوی که در زمان ناپلئون مصر را اشغال کرده بودند، کشف شد.

درس سوم

مقبره ها و نقش برجسته های نقش رستم - مرودشت - استان فارس

ابزارهای کشاورزی ساخته شده از شاخ گوزن، شرق اروپا، دوران نوسنگی

ابزارهای سنگی صیقل یافته مربوط به دوره نوسنگی - موزه تولوز فرانسه

سردیس مرمری یکی از فراعنه که در پوش کوزه محتوی احشای مومیایی شده او بوده است.

صفحه ای از پاپیروس به خط هیروگلیف

نقش دیواری یکی از مقبره های شهر تیس که فعالیت کشاورزان را نشان می دهد.

چغاگلان - شهرستان مهران

بقایای دانه غلات کشف شده از چغاگلان

درس چهارم